

УДК 378.016:81'243

ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ ІНШОМОВНОЇ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

*Артеменко Т.М., канд. філол. наук,
Липко І.П., канд. філол. наук (Харків)*

Стаття присвячена дослідженню ефективного функціонування реплік-відповідей діалогу з урахуванням комунікативних інтенцій адресата. Надається семантична та прагматична характеристика констативних та квеситивних реплік-відповідей з урахуванням реальних явищ комунікації. Розглядається важливість розвитку комунікативної компетенції у процесі вивчення іноземних мов.

Ключові слова: комунікативна інтенція, діалог, мовленнєва діяльність, комунікативна компетенція, репліка-відповідь.

Артеменко Т.Н., Липко И.П. Лингвистические аспекты обучения иноязычной речевой деятельности. Статья посвящена исследованию эффективного функционирования ответных реплик диалога с учетом коммуникативных интенций адресата. Представлена семантическая и прагматическая характеристика констативных и квеситивных ответных реплик с учетом реальных явлений коммуникации. Рассматривается важность развития коммуникативной компетенции в процессе изучения иностранных языков.

Ключевые слова: коммуникативная интенция, диалог, речевая деятельность, коммуникативная компетенция, ответная реплика.

Artemenko T.N., Lypko I.P. Linguistic Aspects of Teaching Foreign Language Speaking Activity. The purpose of the paper is to investigate the effective functioning of the reply statements depending on the hearer's intentions. Semantic and pragmatic peculiarities of the reply statements (constatives, questions) are given depending on real communication. The development of communicative competence in the process of foreign language learning is considered.

Key words: communicative intention, dialogue, speech activity, communicative competence, reply statement.

Формування іншомовної комунікативної компетенції є одним із основних завдань при навчанні іноземної мови. Вона дозволяє адекватно сприймати ситуації іншомовного спілкування, що є дуже важливим для майбутніх фахівців, життя і робота яких все частіше

пов'язані з необхідністю вживання іноземної мови для плідної співпраці із закордонними фахівцями. Іншомовна комунікативна компетенція визначається як сукупність лінгвістичних, міжкультурних, соціолінгвістичних знань та комунікативно-прагматичних умінь спілкування. Процесу формування комунікативної компетенції сприяє така побудова навчального процесу, при якій студенти залучаються до ситуативного спілкування, максимально наближеного до реальних ситуацій, при цьому основним об'єктом вивчення є мовлення, яке виступає як мовна комунікативна діяльність [4: 11]. Комунікативна спрямованість процесу навчання є однією з найважливіших характеристик сучасної методики викладання іноземних мов. При цьому інтеграція методики навчання іноземних мов і теоретичної лінгвістики сприяє формуванню комунікативної компетенції, яка пов'язана з мовною комунікативною діяльністю.

Вивчення взаємодії мовних одиниць у процесі комунікації, вивчення комунікативної особистості з її індивідуальними характеристиками, які визначаються ступенем її комунікативних потреб і комунікативною компетенцією, допоможуть майбутнім фахівцям адекватно сприймати інформацію у будь-якому мовному колективі. Основними об'єктами навчання при викладанні мов повинні бути функціональні властивості мови і мовлення та мовна особистість.

Важлива роль у викладанні іноземних мов належить комунікативному підходу, тому що він дає можливість навчити студентів правильно використовувати мовні засоби у спілкуванні. Зазначений підхід до викладання іноземних мов пов'язаний з використанням нових методик, які сприятимуть формуванню мовленнєвої компетентності. Вивчати закономірності організації мови допомагає дискурсивний аналіз, який дозволяє побачити, як створюються, використовуються і розуміються висловлювання [5: 100], як здійснюється передача інформації через обмін репліками. Саме простий обмін репліками, який є прикладом діалогічної форми мови, визнається більшістю науковців основною структурною одиницею мовленнєвого спілкування [3: 187].

Дослідження діалогічної форми мовлення спрямовано на встановлення закономірностей мовленнєвої діяльності людини у різних ситуаціях спілкування. Аналіз композиційних сторін діалогу, його семантичних і прагматичних особливостей дозволяє розробити прийоми

з формування комунікативної компетенції студентів. При цьому у центрі уваги знаходяться прагматичні та семантичні аспекти як початкової репліки, так і репліки-відповіді, тому що в обох цих репліках відбиваються основні соціальні процеси міжособистісного спілкування. Розуміння ситуації спілкування залежить від соціальних та екстралінгвістичних факторів. Зворотний зв'язок демонструє ефективність спілкування і може реалізовуватися багатьма тактиками, які демонструють комунікативні стратегії комунікантів.

Об'єктом дослідження даної статті є дисоціативно-спрямовані квеситивні і констативні репліки-відповіді діалогу, де дисоціація конкретизується в тактиці мотивування незгоди (квеситивні репліки-відповіді), тактиках експлікації недоречності висловлювання, зворотного зв'язку, прихованої відповіді, пояснення, неоднозначної відповіді (констативні репліки-відповіді).

Актуальність такого дослідження обумовлена широким використанням квеситивних і констативних форм спілкування в комунікативному процесі.

Предметом дослідження є прагматичні й семантичні особливості дисоціативно-спрямованих квеситивних і констативних реплік-відповідей у діалозі.

Мета статті – аналіз прагматичних і семантичних аспектів дисоціативно-спрямованих квеситивних і констативних реплік-відповідей діалогу й виділення діалогічних взаємодій мотивування незгоди (квеситивні репліки-відповіді); експлікації недоречності висловлювання, зворотного зв'язку, прихованої відповіді, пояснення, неоднозначної відповіді (констативні репліки-відповіді).

Вивчення мовного матеріалу свідчить про те, що зміст дисоціативно-спрямованих квеситивних і констативних реплік-відповідей характеризується не тільки значенням заперечення, а також діалогічною взаємодією мотивування незгоди (квеситивні репліки-відповіді); експлікації недоречності висловлювання, зворотного зв'язку, прихованої відповіді, пояснення, неоднозначної відповіді (констативні репліки-відповіді). Квеситивна репліка-відповідь відтворює цілу низку комунікативних аспектів спілкування і відіграє важливу роль в динаміці діалогу. Мовленнєві акти запитування не є однорідними, вони спрямовані на отримання різноманітної інформації. Функціонально-комунікативне використання

квеситивних висловлювань в діалозі є різноманітним.

Тактика мотивування незгоди спрямована на трактовку репліки адресата як фактора-причини негативного відношення до змісту початкової репліки. Аналіз матеріалу дозволяє виділити декілька реплік-реакцій, які реалізують вказану тактику. До них належать репліки, які спрямовані на виправдання адресата в очах адресанта, наприклад:

Jessie: They've locked us in.

Stoney: Whose idea was it to explore the vault? (A. Wesker).

Репліка може включати попередження про наслідки дій, які є небажаними і які описані в початковій репліці. Емоційне забарвлення даних висловлювань здійснюється шляхом використання запитально-негативної структури висловлювання та засобів інтенсифікації висловлювання, наприклад:

Lady Frederik: Gerald is to behave himself for a year, and then you may marry.

Rose: But won't Gerald grow very dull if he behaves himself? (S. Maugham).

Зазначена тактика може також реалізуватися репліками, які висловлюють здивування стосовно змісту початкової репліки, наприклад:

Margaret: I have only a few minutes. Tom is at father's and I am to pick him up there and go on to that dinner, after I've taken Tommy home.

Knox: But your maid? (J. London).

Тактика мотивування незгоди також може бути продемонстрована репліками, які висловлюють незадоволення адресата стосовно факту, описаного в початковій репліці (приклад 1), та репліками-нагадуваннями, які містять аргументацію незгоди адресата зі словами адресанта (приклад 2):

(1) *Peyton: A lady wishes to see you, sir.*

Dickie: /Irritably/ At this hour? (S. Maugham);

(2) – *Perhaps I should go to the Arlington after all.*

– *What about your sister-in-law? (A. Sillitoe).*

Аналіз мовного матеріалу дозволив виділити квеситивні репліки-відповіді, які побудовані на порушенні постулату істинності висловлювання П. Грайса і висловлюють неправдивий подив,

здивування, наприклад:

Osbert: Well, it seems, sir, that your people are determined to defy the ruling of the Government!

The Forester: What harm does it do the Government for a few hundred men to live in the forest? (E. Wilson).

Вивчення мовного матеріалу також свідчить про те, що дисоціативно-спрямовані констативні репліки-відповіді демонструють не просто незгоду зі змістом початкової репліки, а розкривають конкретні інтенції адресата. Так, тактика недоречності висловлювання може продемонструвати абсурдність змістовних і формальних параметрів початкової репліки, наприклад:

Austin: She's thrown me away.

Storey: Nonsense (S. Behrman).

Репліки даного типу можуть також містити іронію, але їх зміст є семантичним і синтаксичним продовженням репліки адресанта. Вони приєднуються до початкової репліки за допомогою сполучника *and*, наприклад:

Reardon: Harry Shaw and I have been the closest friends for over thirty-five years.

Mrs. Burnett: I know. And never closer than when he's standing at a bar (D. Storey).

Ситуація спілкування часто розкриває іронічну конотацію псевдоетикетних відповідей, при цьому вказуючи на недоречність висловлювання, наприклад:

Cornelious: I think we all met last night.

Doran: I hadn't that pleasure (B. Shaw).

Репліки-відповіді можуть коригувати функціональні характеристики репліки адресанта. Адресат хоче продемонструвати у цьому випадку неадекватність прагматичного оформлення початкової репліки в плані співвідношення соціальних ролей комунікантів. Репліка-відповідь корегує екстралінгвістичну ситуацію, містить критику репліки адресанта, наприклад:

– From your fright, I thought a party of De Lacey's men were upon up. Oh! You are brave gentlemen at a race.

– We follow our captain (F. Cooper).

Реакція адресата може бути емоційно забарвленою у зв'язку з неприйняттям форми ведення бесіди та соціально-рольовими

очікуваннями, наприклад:

– *I hate my sister!*

– *You can't say that! (S. Hill).*

Звертання до попередньої мовленнєвої діяльності адресанта може служити основою для функціональної взаємодії учасників діалогу. Процес зміщення напрямку реагування від тексту початкової репліки до попередньої діяльності або стану адресата розглядається нами як тактика зворотного зв'язку. Ця тактика вказує на попередню дію або стан адресанта і демонструє недоречність висловлення адресанта з відтінком іронії (приклад 1), вказівку на неважливість, повтор інформації, яка надається (приклад 2), наприклад:

(1) *Algernon: Well, I'm hungry.*

Jack: I never knew you when you weren't (O. Wilde).

(2) *Henry: It's damed hot.*

Dolly: You've been grumbling about one thing and another all the evening (N. Coward).

Цікавим у зв'язку з розглядом дисоціативно-спрямованих констативних реплік-відповідей є питання прихованої опозиції при наявності формальної згоди. При аналізі намірів, які реалізуються дисоціативно-спрямованими стратегіями констативних реплік-відповідей, були виявлені репліки, які формально висловлюють згоду зі змістом початкової репліки, але насправді містять елемент прихованої опозиції. Різниця пресупозицій є основою розмежування між тактикою підтвердження і тактикою зворотного зв'язку, яка спрямована на визначення неважливості повідомлення і може привести до комунікативного конфлікту. Така тактика має пресупозицію “я вже це знаю, ця інформація не важлива”, наприклад:

Bulter: He's a lay brother.

Lawyer /bored/: We know (E. Albee).

У випадку унісонного підтвердження репліка адресата відображає його бажання співпрацювати, а пресупозицією висловлювання є “так, я розумію, про що йдеться”, наприклад:

Lady Sellenger: Nellie, my love, I've been discussing a very important matter with Gerald.

Mrs. Dot: I know. You asked him to name the day (S. Maugham).

Тактика зворотного зв'язку також реалізується в репліках, що вказують на безглуздість виконання дій, про які йдеться

у початковій репліці (приклад 1), та на обізнаність адресанта (приклад 2), наприклад:

(1) *Ann: I'm going to the Tale on Saturday morning.*

Dorothy: But you've been to the Tale lots of time (D. South).

(2) *Ormund: Well, well. Sam's just going to tell me what our friend Dr Gortler says will happen to him when he dies.*

Farrand: Well, you know what to expect (J. Priestley).

Комуніканти при спілкуванні можуть висловлюватися неоднозначно. Така мовна поведінка розглядається нами як тактика прихованої відповіді, тому що репліки-відповіді, які актуалізують цю тактику, можуть трактуватися як згода або незгода. Дійсна точка зору адресата не зрозуміла, і розкрити її можна тільки аналізуючи додаткову інформацію. Тактика прихованої відповіді також реалізується репліками, які демонструють нібито невпевненість адресата, наприклад:

Harney: Our problem is that we're all in agreement that government's wrong and we're right.

Anthony: Oh, I don't know. I'm more inflationary than you (A. Wesker).

Незгода також може бути проілюстрована тактикою пояснення, яке є контрадикторним по відношенню до змісту репліки адресанта і може висловлювати виправдання подій з точки зору адресата, що демонструється за допомогою частки *only*, наприклад:

Kukachin: I suppose you are relieved to get me here alive, and deliver me – like a cow!

Marko /injuredly/: I've only carried out your own grandfather's orders! (E. O'Neill).

Пояснення також може відображати емоційний подив адресата щодо репліки адресанта. При цьому контрадикторність, яка має місце, може посилюватися засобами інтенсифікації висловлювання, наприклад, ступенем порівняння прикметників, часткою *only* та ін. Подив адресата може підкреслюватися “нексусом відхилення” [2: 147], наприклад:

Vicarro: Well, you're a delicate woman.

Flora: Delicate? Me? Oh, no. I'm too big for that (T. Williams).

Репліка-відповідь може відобразити емоційний стан адресата контрадикторністю і заспокоєнням одночасно, при цьому заспокоєння

може мати відтінок іронії, що досягається семантикою використаних у репліці словоформ. Репліки-відповіді, які передають негативне ставлення до змісту початкової репліки, можуть бути спрямовані на користь адресанта і є поясненнями-попередженнями.

Стратегія незгоди також може актуалізуватися за допомогою тактики неоднозначної відповіді. Дана тактика відображає узагальнене ставлення, яке демонструється певними мовними засобами. Адресат ухиляється від прямої реакції на початкову репліку, семантична неоднозначність якої дозволяє йому навмисно порушувати логічний хід діалогу.

Вказані репліки, при спрямуванні на пресупозицію початкової репліки, можуть перекреслювати її зміст, наприклад:

Ethel: Well, now we'll be swatting at black flies for the next two days. The room is probably full of them.

Norman: I don't see any (E. Thompson).

Виходячи з вивчення дисоціативно-спрямованих констативних і квеситивних реплік-відповідей діалогу, можна зробити висновок про синкретизм прагматичних значень незгоди і мотивування незгоди (квеситивні репліки-відповіді), експлікації недоречності висловлювання, зворотного зв'язку, прихованої відповіді, пояснення, неоднозначної відповіді (констативні репліки-відповіді). Такі репліки-відповіді впливають на адресанта за рахунок вживання в них певних експліцитних елементів: запитально-негативної структури висловлювання, засобів інтенсифікації висловлювання: частки *only*, ступенів порівняння прикметників, семантики словоформ та ін.

Аналіз мовного матеріалу з урахуванням комунікативних інтенцій сприяє розумінню принципів використання системи мовних форм для успішної комунікації, що веде до формування комунікативної компетенції, володіння якою є необхідною складовою навчання іноземних мов. При комунікативному підході до вивчення мови аналізується мовленнєва комунікативна діяльність, яка включає стратегії і тактики комунікантів. Це дає можливість студентам зрозуміти закономірності функціонування мовних одиниць і особливості їх взаємодії у процесі комунікації.

Лінгвостилістичний аналіз мовних одиниць в діалозі демонструє студентам багату палітру значень, яких констативні і квеситивні репліки-відповіді набувають у процесі комунікації. Лінгвостилістичний

аспект навчання іноземної мови спрямований на аналіз стилістичних елементів, емоційних і експресивних компонентів змісту з точки зору їх співвідношення з інтенціями комунікантів і, таким чином, з їх системою цінностей [1: 25]. При комунікації людина може не тільки передавати свої почуття і думки, а й впливати на співрозмовника. Лінгвістичні дослідження спрямовані на вивчення конкретної мовної особистості з її комунікативними намірами, що втілюються в її мовленнєвих діях.

Аналіз мовних засобів, які дають можливість втілити в життя певні комунікативні наміри, допомагає студентам скорегувати при необхідності свою мовну поведінку з урахуванням інтенцій, умов комунікації, соціокультурного контексту. Коли об'єктом навчання іноземних мов є мовна комунікативна діяльність, яка може бути продемонстрована діалогічним мовленням, студенти навчаються свідомо вибирати тактики спілкування і успішно втілювати їх в життя, використовуючи для цього певні мовні засоби.

Подальше перспективне вивчення реплік-відповідей у складі діалогу пов'язано з семантико-прагматичним аналізом асоціативно-спрямованих квеситивних реплік-відповідей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврилова М.В. Методы и методики исследования политической коммуникации / М.В. Гаврилова. – СПб : Изд-во Нев. ин-та языка и культуры, 2008. – 91 с.
2. Есперсон О. Философия грамматики / О. Есперсон. – М. : Изд-во иностр. лит., 1988. – 404 с.
3. Макаров Л.М. Основы теории дискурса / Л.М. Макаров. – М. : Гнозис, 2003. – 227 с.
4. Сусов И.П. Языковое общение и лингвистика / И.П. Сусов // Прагматические и семантические аспекты синтаксиса : Межвуз. сб. науч. тр. Калинин. гос. ун-та, 1985. – С. 3-12.
5. Яковлев И.П. Ключи к общению. Основы теории коммуникации / И.П. Яковлев. – СПб : Изд-во Авалон, 2006. – 237 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Cooper J. F. The Spy / J. F. Cooper. – Moscow : Progress Publishers, 1975. – 430 p.
2. Coward N. Plays / N. Coward. – London: Eyre Methuen Ltd., 1980. – Vol. 2. – 360 p.

3. Hill S. A Bit of Singing and Dancing / S. Hill // Modern English Short Stories. – Moscow : Progress Publishers, 1978. – P. 39–215.
4. O'Neill E. Long Day Journey into Night / E. O'Neill // Three American Plays. – Moscow : Progress Publishers, 1972. – P. 9–128.
5. London J. Theft / J. London. – London : Macmillan & Co. Ltd., 1970. – 272 p.
6. Maugham W.S. Collected Plays / W. S. Maugham. – London : Windmill Press, 1972. – 310 p.
7. Priestley J.B. Time and the Conways and other Plays / J. B. Priestly. – London : Penguin Books, 1977. – 302p.
8. Storey D. The Restoration of Arnold Middleton / D. Storey // Modern English Drama. – Moscow : Raduga Publishers, 1984. – P. 158–274.
9. Thompson E. On Golden Pond / E. Thompson. – New York : New American Library, 1981. – 191 p.
10. Wesker A. Plays. / A. Wesker. – London : Penguin Books, 1980. – 266 p.